

Tudomány útikönyv formában

Katona Tamás – Ráday Mihály:

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei II.

A száműzöttek nyomában. Szerkesztette Csorba László. Budapest, 2016. 295 oldal

Katona Tamás – Ráday Mihály:

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei III. Arcok és sorsok – Hol sírjaik domborulnak.

Szerkesztette Csorba László. Budapest, 2020. 442 oldal

Az 1988. március 15-én megfogant gondolat az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékeinek összegyűjtéséről, áttekinthető gyűjteménybe foglalásáról és ápolásáról 2020 júniusában tetőpontjához érkezett. A Magyar Televízió harminc évet megélt, *Unokáink sem fogják látni...* műsorának „szabadságharcos szála”¹ ekkorra lett a nagyközönség számára olvasmányos formában elérhető, ugyanis megjelent *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei* című könyvsorozat harmadik, befejező kötete. A trilógia értékét legfőképpen az adja, hogy mögötte nemcsak a történész szerzők, Csorba László és Katona Tamás, valamint, a városvédő és politikus Ráday Mihály szaktudása, hanem óriási, három kontinensen, csaknem két tucat országban és megszámlálhatatlan településen végzett gyűjtőmunka áll. A Corvina Kiadó által megjelentetett műveket kézbe véve méltán idézhette Madách Imrét a harmadik kötet hátsó borítóján szerkesztő-szerzőjük, Ráday Mihály: „...be van fejezve a nagy mű, igen, a gép forog, az alkotó pihen.” A Kossuth-díjas televíziós szerkesztő kitér arra, hogy társszerzője, „’48-’49 doyenje”, Katona Tamás történész már sajnos nem érthette meg a könyvsorozat 2013-as indulását. A recenzióra a

kötetek ismertetésének megtisztelő feladata közben annak tragikusan kényszerű kimondása is hárult, hogy e sorok írásakor a szerzőhármásból már csak Csorba László történész van közöttünk.

A sorozat második kötete *Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei II. A száműzöttek nyomában* címet viseli, s motivációját az adta, hogy a magyar emigránsok által hagyott emlékek eljussanak a történelem iránt érdeklődőkhöz és/vagy az utazni vágyókhoz. Ráday Mihályt külön inspirálta az a borús élmény, hogy a magyar turisztikai kiadványokban szó sem esik például Kossuth New York-i szobráról vagy manhattani emléktáblájáról, ahol a volt kormányzó fogadások sorozatának volt fő „attrakciója”, s ahol nagy hatású beszédek tartottak a magyar ügy érdekében: „...tudták, hogy nemcsak Capuleték házát, a Júlia erkélyeként ismert helyszínt érdemes felkeresni, hanem az osztrák–magyar temetőt is a gyönyörű Veronában? ... kézen fogjuk Önt, kedves Olvasó, jöjjön velünk, találjuk meg együtt (újra) e kötet segítségével a nevezetes helyeket”. (hátsó borító)

Míg a szerzőtriász az első kötetben (*Események és helyszínek*) a honvédsereg hadmenetével haladt szerte a Kárpát-medencében, addig *A száműzöttek nyomában* az 1849-es politikai emigráció hosszú útját követi végig, ott kezdve a történetet, ahol Kossuthék elhagyták Magyarországot. Kisebb expedícióként jutottak így el Rádayék Bulgárián, Törökországon, Franciaországon, Portugálián, majd az USA-n át Nagy-Britanniába és Olaszországba, hogy Kossuth Lajos (és kísérei) szabadságharc utáni tevékenységét kövessék nyomon. De Belgiumban, Svájcban és Lengyelországban is megörökítették mindazon fontos helyszínt, ahol éltek vagy valamilyen formában nyomot hagytak a

¹ A könyvsorozatnak címet adó sorozatot „Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc em-

lékhelyei” címmel tizennégy éven át vetítette a Magyar Televízió.

„száműzött” magyarok. A jól fotografált utazásokról szóló kötet legalább olyan hasznosan forgatható a kirándulni vágyók, mint a történettudomány iránt érdeklődők számára: 636 képmelléklete magáért beszél (a mű végén elcsúszó képaláírás-számozás ne tévesszen meg senkit), vizuális élményben részesíti az olvasót. A *száműzöttek nyomában* nyolc fejezetéből kettőben Ráday Mihály a két történész társszerzővel kiegészülve végigkíséri a Kossuth-emigrációt, míg további két fejezet egyéb magyar politikai emigránsok után „nyomoz”. Három fejezet szinte kalandregénybe illő módon – holott a történelmet ismerők számára nem lehet meglepetés a végkifejlet – számol be az itáliai magyar légión és a poroszországi Klapka-légió történetéről, harcairól és fellelhető emlékhelyeiről úgy, hogy az olvasó a képek révén beleélheti magát a történetbe. A kötetet záró, „Szobrok és szimbólumok” címet viselő fejezet kuriózumként némileg megtöri a logikai szerkezetet, hiszen rengeteg szobrot mutattak be a szerzők azt megelőzően is. Itt egynéhány helyi emlékezethez nem kötött budapesti Garibaldi- és itáliai Petőfi- és Türr-emlékkel találkozunk, ami már a 20. század politikájába kalauzolja az olvasót.

Különlegesnek találta a recenzens a mű végén az alkotók által készített térképeket, amelyek az emigránsokhoz kötődő európai útvonalakat és helyszíneket, illetve Kossuth 1851–1852-es amerikai körútját mutatják be páratlan részletességgel; a volt kormányzó ötvennél is több beszédet tartott az Újvilágban. Ráday és a történész közreműködők a fontosabb állomásokon röviden elemzik a Kossuth-beszédeket, tovább növelve a kötet tudományos értékét.

Már a vidini táborról is hasznos, összefoglalókkal látják el az olvasót: megtudhatjuk például, hogy a hat „emigráló” honvédszászlóalj közt találjuk az olasz légión is, és a körülbelül hatezer honvéd java része a büntetlenség ígéretével már Vidinből hazatért a rossz tábori körülmények miatt. Felidézük a szerzők Bem József, Guyon Richárd és Kmetty György honvédtábornokok áttérését

muszlim hitre az orosz és osztrák kormányok által kért kiadatás elkerülésére érdekében, hozzátéve, hogy valójában csak a sahadát kellett elmondaniuk. Az ilyenkor szokásos körülmételés is csak Stein Miksán hajtottak végre. (II. 20–26. old.)

A Kossuth-emigráció amerikai „rokon-szenygyűjtő” körútját Csorba László révén történettudományi szempontból is összegzik: a kampánykörút félsikernek mondható, ugyanis túl korai „fölismerés” volt Kossuth részéről, hogy az egyébként még „javában” izolacionista USA nagyhatalom, és pénzügyi támogatás is a vártnál kevesebb gyűlt össze, ugyanakkor Kossuth föltette hazánkat a világtérképre, széles körben propagálta a magyar függetlenség ügyét, és megalapozta az amerikai–magyar kapcsolatokat. (II. 116–117. old.) Ez utóbbit azzal is alátámasztja Csorba, hogy a múlt században ’56-ot is összekötötték Kossuthal, sőt Csorba rámutat arra, hogy egy európai beszédében még Kennedy elnök is idézett a magyar ex-kormányzótól a szabadság egyetemességéről: „...nem amerikai szabadságot kell mondani, hanem azt, hogy szabadság Amerikában”. (II. 117. old.) Ráday és Katona egy további eszmetörténeti újdonsággal is növelte a kötet tudományos értékét: a városvédő szerző ugyanis gyanús hasonlóságot vett észre Kossuth egy 1852-es amerikai beszéde és Abraham Lincoln leghíresebb polgárháborús beszéde, az úgynevezett *Gettysburg Address* között, éppen annak fő tézisét tekintve. Míg a magyar ex-kormányzó úgy fogalmazott, hogy „mindent a népert és mindent a nép által. Semmit a népről a nép mellőzésével”, addig az „északi” elnöke bő egy évtizeddel később a „népnek, a nép által és a népert” működő kormányzatról beszélt („*the government of the people, by the people, for the people*”). A szerzők szerint az akkor még ügyvéd Lincoln kereste Kossuth társaságát – sikertelenül, ám mindenképpen olvashatta beszédét, amelyet közöltek a korabeli lapok. (II. 95–99. old.) A *Gettysburg Address* az amerikai demokrácia meghatározás mérőköve a mai napig.

A kötet további három fejezete háborús időkre és helyszínekre kalauzolja el az olvasót; két fejezet az itáliai szabadságküzdelmekről szól, amelyben a Magyar Légiónak révén aktív katonai szerepet vállalt az emigráció, bekerülve így az olasz nemzeti emlékezetbe is. Az első három „olasz függetlenségi háború” (1848–1849, 1859–1861 és 1866) számos magyar vonatkozású emlékhellyel gazdagította Olaszországot, amelyeket mind igyekeztek a kötetbe foglalni Rádayék. Ennek megfelelően a második kötet tematikája a „nagypolitikai lehetőségeket” követve mutatja be a politikai emigráció helyszíneinek jelenkori állapotát. A szerzők már a vidini táborban megjelenő s a mai napig élő, mindenfajta menekülést és emigrációt morálisan elítélő álláspont felett törnek pálcát, mondván, igenis jó politika ilyenkor eljutni a világpolitika központjaiba és meggyőzni a közvéleményt. Országok sorsa nem egyszer a határon kívül dőlt el, „külföldön is lehet tenni a hazáért” – összegzik. (II. 20. old.)

Mindezzel az alkotók azt kívánták elérni, hogy honfitársaink érezhessék, magyarok jelen voltak és jelen vannak a nagyvilágban, és néhol borzongással, néhol örömmel elmélkedhessenek a hőstetteken és a „sztorikon”, avagy a nemzet Pantheonját kiterjeszthessék „Kassától Palermóig” és „Californiától Ungvárig”. Sőt tegyük hozzá, még Kinából is közölnek egy Petőfi-szobrot a szerzők. „Szittyá szívünk feldobog” – idézte Csorba László egy sokáig keresett, történelmünk nagyjaival kapcsolatos külföldi sír, jel, szobor vagy felirat láttán Karinthy Frigyes, az olvasónak is át akarván adni ezt az érzést. (II. 7. old.) A szerzők kitérnek az örök dilemmára is, hogy érdemes-e hazahozni és újratemetni egy külföldön eltemetett emigránst, ám szerintük erre szabályt nem lehet alkotni, minden eset egyedileg vizsgálendő.

A mű különleges értékét adja, hogy a magyar ’49-es emigráció ihlette földrajzi nevekénél nemcsak a közterületekre térnek ki, de például megtekinthetjük mai állapotában az Iowában található, 1854-es alapítású Kossuth megyét („Kossuth county”), ahogy el-

kalauzolnak bennünket két fennmaradt, ám már magyar lakosság nélküli, az exkormányzó nevét viselő falucskába is Pennsylvaniában, illetve Indianában. Kiemelik továbbá, hogy más USA államban is maradt még Kossuth nevű település, amit egy ízben nem is magyar, hanem német bevándorlók alapítottak. (II. 114–115. old.)

A kötetek vegyesen emlékezetpolitikai, „útikönyvszerű” és tudományos jellegűek, mindhárom irányú érdeklődésre számot tarthatnak. A brit fővárosban járva például a velünk élő történelem jegyében Katona kiemeli, hogy London önkormányzata „örökérvényű” határozatot hozott Kossuthnak a Guildhallban (a városházán) elmondott nagy hatású beszédének kifüggesztéséről, ami ma is élő emléke a ’49-es magyar emigrációnak. (II. 65. old.) Ugyanakkor azt is megtudhatjuk, hogy a magyarbarátság sem volt egyöntetű: Albert herceg, Thomas Carlyle vagy Charles Dickens például megrögzötten Kossuth-ellenes volt, ahogy a Kossuthot éljenző New York-i tömegben is voltak provokátorok. (II. 61., 65–66., 70. old.)

A kötetben nemcsak a három szerző-szerkesztő párbeszédét (egyszerre általában csak kettejükét) olvashatjuk, hanem egyes helyszíneken megszólaltatnak helyi szakértőket is, akik között hely- és irodalomtörténészek, de például Collegno (Kossuth egykori lakhelye) volt polgármestere is szóhoz jut.

A kötetsorozat befejező, harmadik kötete: *Arcok és sorsok – Hol sírjaik domborulnak...* már címében utal rá, hogy az 1848–1849-es nemzedék főszereplői, a nemzeti pantheon tagjai rövid életrajzának megírására és végső nyughelyeik összegyűjtésére vállalkoztak a szerzők, e kötet, ahogy Ráday is utal arra, mintegy megkoronázza az első kettőt. Ezt sugallja az összesített hely- és névmutató is a kötet végén. A három közül a legnagyobb terjedelmű könyv mindössze két részből áll: az „Arcok és sorsok”, illetve a „Hol sírjaik domborulnak” fejezetekre. Az elsőben ötvenhat egyén rövid életútját veszik sorra, átlagosan hat-hét oldal terjedelem-

ben. A válogatás kaphatott volna bővebb magyarázatot, Ráday az Előszóban úgy nyilatkozik, hogy a korszak „talán legfontosabb” szereplőnek, a „48-as nemzedék legjobbjainak” rövid biográfiáját közli. (III. 8. old.) A szerzőhármás igyekezett sokszínűvé tenni a palettát: az „elmaradhatatlan” Széchenyi, Kossuth és Petőfi mellett a márciusi ifjakat (Bulyovszky Gyula, Irányi Dániel, Vidats János), egyben irodalmi nagyjainkat (Madách Imre, Vajda János, Jókai Mór) igyekeztek szerepeltetni, de a nemzet művészei közül megtaláljuk itt Vörösmarty Mihály és Barabás Miklós „mini életrajzát” is. A recenzensek mégis az az érzése támadt, hogy a válogatás elsősorban politikusokat érintett, hiszen a Batthyány- és a Szemere-kormányok valamennyi tagja helyet kapott a kötetben. A katonai pályán híressé váltak sem maradhattak el, például Görgei Artúr, Klapka György, Perczel Mór, Türr István és Bem József. Hat nőt, a kor nagyjainak rokonait vagy asszonyait is felsorakoztatják a szerzők. A lexikon-szerű arcképcsarnokba nem magyar származásúak is bekerültek, mint a szerb születésű igazságügyminiszter Vukovics Sebő (Sava Vuković) vagy a cincár (macedo-vlach) származású Sina György bankár. Ugyanígy Petőfi (Petrovics) Sándor szlovák, illetve szerb származású szüleivel kapcsolatban is tévhitet elosztatva igyekeznek kiemelni, hogy identitásukban ők sem különböztek a többségtől: a magyarok közé számítandók. (III. 259. old.) Ugyanakkor érdemes emlékeztetni arra, hogy a sorozat első kötetében a történet menetével szép számmal bemutatásra kerültek a magyarországi nem magyar nemzetiségek főbb alakjai is, amit a személynévmutató is érzékeltet.

E harmadik kötet mindenekelőtt azzal gazdagítja a történettudományt, hogy felhívja a figyelmet a benne szereplők korábbi életrajzaiban található pontatlanságokra.

A történeti valósághoz való ragaszkodással kapcsolatban Katona fontos tézist fogalmaz meg, miszerint „a nemzeti érzelmek akkor is működhetnek, ha nincs transzcendens alapjuk” (III. 332. old.), utalva ezzel elsősorban az összeesküvés-elméletekre s egyéb máig élő mítoszokra, például a kötetben szereplő nagyjaink halálával (öngyilkosságával) kapcsolatban. Emellett számos, eddig szinte teljesen ismeretlen mozzanatot tár elénk Katona Tamás ezekben az életrajzokban.

E kötet rendelkezik a leggazdagabb képanyaggal: az életutakat 1305 fénykép segítségével követhetjük nyomon – már-már túlzás-ként hat, amikor ma már nem álló épületekből nemzetünk nagyjai szemé elé tárult „egykori” kilátást örökítik egy a közölt fényképek, ami persze növelheti a kiadvány turisztikai érdekességét. A második fejezet mindent 400 fekete-fehér fényképpel tovább gazdagítja: a Kárpát-medencében található honvédsírok fényképeivel, ahol egyszerű katonákra emlékezhet az olvasó.

A szerzők kifejezetten ügyeltek a könyvsorozat során tárgykörük tágítására: bemutatják a tárgyalt helyszíneken a szabadságharchoz nem kötődő magyar emlékeket is, sőt a kortárs nem magyar emigrációra is kitértek, ha tehették. Így olvashatunk leírást például az argentin fővárosban található Szent István szoborról a „Magyarország téren”, a franciaországi lengyel emigráció fontos helyeiről vagy az emigráns Metternich brüsszeli lakhelyéről. (II. 177., 180–183. old.)

A harmadik kötet hátsó borítóján olvasható összefoglaló Ráday tollából közvetíti a kötet sorozat üzenetét: „...szeressék és becsüljék 1848/49 hőseit, s kérem, hogy tartásuk rendben, s ha éppen szükséges, segítségük felújítani az emléküket őrző helyszíneket”.

CERNUS-LUKÁCS SZILVESZTER